

Nr 180

Utlåtande i anledning av väckta motioner rörande studiesociala åtgärder.

(2:a avd.)

Utskottet har till behandling förehåft

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *Öhman* och *Norling* (I: 19) och den andra inom andra kammaren av herr *Johansson* i Stockholm *m. fl.* (II: 14), i vilka hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om snabbutredning eller departementsutredning om införande av studielön eller motsvarande generella stipendier, som garantera livsuppehållet och studiekostnaderna under studietiden för dem som styrkt sin studielämplighet, så att all studiebegåvad ungdom får samma start- och utbildningsmöjligheter och ingen avstänges av ekonomiska hinder,

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herr *Lars Larsson m. fl.* (I:190) och den andra inom andra kammaren av herr *Alemyr m. fl.* (II: 81), i vilka hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Konungen hemställa om en skyndsam översyn av och avvägning mellan olika studiesociala åtgärder samt att de förslag som utredningen kan föranleda snarast föreläggas riksdagen,

dels två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av fru *Gärde Widemar m. fl.* (I: 359) och den andra inom andra kammaren av herr *Helén m. fl.* (II: 445), i vilka hemställts, såvitt här är i fråga, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om översyn av det student-sociala stödet och dess effekt, särskilt i fråga om den statliga lånegivningens och stipendieringens utformning och omfattning, samt utarbetande av de reformförslag som kunna föranledas av en sådan översyn att snarast möjligt föreläggas riksdagen,

dels ock en inom första kammaren av herr *Arrhén* väckt motion (I: 119), vari hemställts, såvitt här är i fråga, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om tillsättandet av en utredning, vilken ägde att ompröva nu gällande bestämmelser rörande utdelandet av naturastipendier åt studerande vid universiteten *m. fl.* läroanstalter, och att därvid i motionen angivna synpunkter måtte beaktas.

Beträffande de skäl, motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden, hänvisas — i den mån redogörelse härför icke lämnas i det följande — till motionerna II: 14, II: 81, II: 445 och I: 119.

I motionerna I: 19 och II: 14 har anförts bland annat följande.

Bristen på kvalificerad intellektuell arbetskraft blir ett allt allvarligare problem i vårt land. Våldiga forskningsuppgifter väntar på sin lösning. Den språngartade utvecklingen av tekniken, som bl. a. fått sitt uttryck i atomklyvningen och automationen, ropar på forcerad utbildning av vetenskapsmän, ingenjörer och tekniker. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och andra institutioner påvisar att nödvändig projektering fördröjes av bristen på högt kvalificerade tekniker. Högskolornas, gymnasiernas och enhets-skolans utbyggnad fördröjes av bristen på lärare. Nödvändiga åtgärder för folkhälsan förhindras av bristen på läkare och tandläkare. Den tidigare belåtenheten över den höga standarden har börjat avlösas av varningar för vår växande efterblivenhet när det gäller den tekniska och vetenskapliga utbildningen. Arbetsgivareföreningens tidning *Industria* jämför med Sovjetunionen, där den nya 5-årsplanen förutser högskoleutbildning av ytterligare fyra miljoner ungdomar.

Om inte Sverige ohjälpligt skall sacka efter på dessa områden måste vi snabbt utbygga våra forskningscentraler, universitet, högskolor och gymnasier, bättre ta vara på våra begåvningar, bryta det alltjämt bestående utbildningsmonopolet och demokratisera den högre undervisningen.

Ett stort antal studiebegåvningar från arbetarklassen, de lägre tjänstemannagrupperna och småbondehemmen får under nu rådande förhållanden aldrig någon möjlighet att genom högre studier kvalificera sig för de poster och uppgifter i samhället, där deras begåvning skulle komma till sin rätt.

Den växande bristen på tekniska och vetenskapliga kadrer har framtvingat en undersökning av begåvningsreserven i vårt land. I docent Kjell Härnqvists utredning vid Stockholms högskola i år hävdas att drygt fjärdedelen av de undersökta ungdomarna skulle kunna ta studentexamen och hälften av dem realexamen. De som verkligen avlagt studentexamen inom denna åldersklass utgör åtta procent medan 19 procent avlagt realexamen. Större delen av dem som förutsättes kunna ta studenten har inte ens fått börja realskolan.

Andra sakkunniga hävdar med skärpa, att docenten Härnqvists siffror beträffande begåvningsreserven måste vara tilltagna i underkant.

I motionerna I: 190 och II: 81 har anförts följande.

Den centrala roll som utbildningsfrågorna intar i ett modernt samhälle motiverar den stimulans av utbildningsintresset som studiesociala stödåtgärder innebär. Från olika utgångspunkter har åtgärder på detta område tillmätts en hög angelägenhetsgrad i det fortsatta reformarbetet. Studiesociala åtgärder har aktualiserats i samband med familjepolitiken. I diskussionen kring betänkandet »Samhället och barnfamiljerna» har studiestödet, mot bakgrund av den markerade tendensen till längre utbildningstid, tillmätts en betydande vikt som ett led i familjepolitiken. Vidare har studiesociala åtgärder förts fram i samband med diskussionen om det tekniska och ekonomiska framåtskridandet. Från många håll har understrukits att bristen på utbildad arbetskraft framstår som en av de allvarligaste flaskhalsarna vid strävandena att upprätthålla takten i produktionsökningen. Den rastlösa utvecklingen på det vetenskapliga och tekniska området skärper kraven på yrkesskicklighet. Skall vårt land kunna utnyttja de möjligheter till snabbt framåtskridande som denna utveckling ger, måste de mänskliga resurserna effektivt tillvaratas på såväl de praktiska som teoretiska utbildningsvägarna. Slutligen har studiesociala åtgärder aktualiserats i samband med strävandena att öka jämlikheten i samhället. En av de

mest markerade klassbarriärerna i dagens samhälle är rekryteringen till den högre undervisningen. Av skilda utredningar framgår att de ekonomiska studiehindren spelar en avgörande roll för den sneda rekryteringen.

Under senare år har även en rad studiesociala åtgärder genomförts eller föreslagits av olika utredningar. Studentsociala utredningens förslag om naturastipendier till studerande vid universitet och högskolor genomförs slutgiltigt vid årets riksdag. Läroverksstipendier och stipendier för studerande vid yrkesskolor och folkhögskolor har utbyggt. Sammanlagt utdelas för närvarande inemot 50 miljoner kronor för studier vid olika skolformer. Stödstorlek, behörighetsvillkor, utdelningsprinciper och administration växlar emellertid mycket snabbt. Från olika organisationer, bl. a. Socialdemokratiska ungdomsförbundet och Socialdemokratiska studentförbundet, har önskemål framställts om en kraftig utbyggnad av stipendieväsendet, syftande till en generell, icke behovsprövad stipendiering eller studielön.

Till andra former för direkta studiesociala åtgärder som aktualiserats vid skilda tillfällen hör skatteavdrag till förmån för studerande. Sålunda har skattelagssakkunniga den 20 december 1956 avgivit ett »Betänkande med förslag till bestämmelser om avdragsrätt och skatteplikt för periodiskt understöd samt om avdragsrätt för studieunderstöd m. m.». Enligt förslaget skulle periodiskt studiebidrag i beskattningshänseende bli avdragsgillt 1958. Skulle avdragsrätten gälla bidrag till studier vid såväl högskolor som läroverk och liknande institutioner beräknas skattebortfallet för det allmänna bli cirka 57 miljoner kronor.

Den princip, som skattelagssakkunniga framfört för snar tillämpning, säger sig de sakkunniga icke haft anledning att våga mot principen om direkt studiehjälp i form av stipendier och dylikt. Eftersom avdragsrätten främst kommer att få betydelse för sådana grupper, som redan traditionellt bereder sina barn ekonomiska möjligheter för vidareutbildning, torde den föreslagna avdragsrätten icke i nämnvärd utsträckning bidraga till ökad rekrytering till högre studier. Av den aktuella diskussionen om begåvningsreserven framgår att stora grupper av studielämplig ungdom, inte minst av ekonomiska skäl, hindras från att skaffa sig vidareutbildning. Det förefaller uppenbart att om man i stället kunde använda 57 miljoner kronor till ökade stipendier för sådana ungdomars studier, skulle man få ett helt annat resultat i rekryteringsavseende. Om sålunda skattebortfallet för bidrag till studerande vid olika högskolor — vilket beräknats till 12 miljoner kronor — i stället användes för en utökning av antalet naturastipendier, skulle detta möjliggöra en tredubbling av nu utgående anslag för detta ändamål.

En annan form av skatteavdrag, som för närvarande är under prövning av skattelagssakkunniga, utgör avdragsrätt för amorteringar av studieskulder. Några kostnadsberäkningar för en sådan reform har ännu icke offentliggjorts, men också den torde medföra ett icke obetydligt skattebortfall.

Familjeberedningen framlade i en promemoria av den 2 oktober 1956 vissa förslag till ökning av den statliga studiehjälpen till andra studerande än elever vid universitet och högskolor. Beredningen föreslog bl. a. borttagandet av kvarstående skolavgifter och införandet av generella grundstipendier utan behovsprövning till alla i åldern 16—18 år som fortsätter sin utbildning. Vidare föreslogs en höjning av det månatliga studiebidraget till inackordering samt en höjning av de behovsprövade stipendierna. Familjeberedningens förslag angående statlig studiehjälp har till en del vunnit beaktande i årets statsverksproposition.

Av ovanstående korta sammanfattning framgår att samhället i många former engagerat sig för studiesociala åtgärder. Allmän enighet torde råda om

vikten av ytterligare utbyggnad av dessa stödåtgärder. Kostnadskrävande reformförslag föreligger och andra är under utarbetande. De olika åtgärderna faller emellertid under olika departement och är heller inte administrativt samordnade. Med undantag för högskolorna synes vidare knappast något aktuellt material om den sociala rekryteringen på olika utbildningsvägar eller effekten av olika studiesociala åtgärder ha insamlats.

Tiden förefaller nu vara inne att på grundval av en bedömning av samhällets behov av utbildad arbetskraft på skilda områden göra en samlad översyn över olika direkta stödåtgärder och därvid uppmärksamma bl. a. deras effektivitet för att utjämna barnkostnaderna och för att främja rekryteringen till utbildningsanstalter, fördelningen av stipendieanslagen på olika utbildningsvägar samt möjligheterna att komma fram till någorlunda enhetliga bidragsformer och behörighetsvillkor över hela linjen.

Inför den starka utvidgning av hela utbildningsväsendet som är att vänta i framtiden måste även de s. k. indirekta eller institutionella stödåtgärderna ägnas ökad uppmärksamhet. Det gäller att ordna bostadsfrågan framför allt för dem som utbildar sig utanför hemorten, det gäller att ordna kosthållet, från skolmåltider till matsalar för studerande, det gäller att ordna hälsovården och tillgodose behovet av fritids- och samlingslokaler. Det gäller vad man skulle kunna kalla för att utforma en miljöpolitik för ett snabbt expanderande utbildningsväsen. Detta kräver en förnuftig och noggrann planering från samhällets sida.

Under de senaste åren har icke minst från ekonomers och företagsledares sida framhållits behovet av förbättrade möjligheter till vidareutbildning för olika kategorier av yrkesverksamma. Dels går ju utvecklingen på många områden så snabbt att en gång förvärvade kunskaper blir inaktuella om de icke kompletteras med insikter om vetenskapens och teknikens nya rön. Dels gäller det att tillgodose det utbildningsintresse som hos många människor väcks först när de några år varit verksamma inom produktionen. Statsmakterna har i vissa fall, framför allt då krisituationer uppkommit, genomfört åtgärder som varit ägnade att stimulera till vidareutbildning. Som ett exempel kan nämnas de fördelaktiga villkor på vilka folkskollärare kan skaffa sig förstärkt kompetens. Uppenbarligen är emellertid möjligheterna till vidareutbildning mycket ojämnt fördelade. Det stora flertalet arbetare och tjänstemän torde, framför allt om de är familjeförsörjare, endast i sällsynta fall ha de ekonomiska möjligheterna till sådan utbildning. Samhällets möjligheter att stödja olika former av vidareutbildning bör bli föremål för en grundlig genomlysning. De reformer, som ovan berörts, har alla en stark angelägenhetsgrad och kräver i många fall skyndsamma åtgärder från statsmakternas sida om behovet av utbildad arbetskraft inför den tekniska utveckling som förestår skall kunna tillgodoses. Det förefaller vidare uppenbart att rekryteringen till flera för samhället betydelsefulla studieområden för närvarande inte är förenlig med rättvisekravet i ett demokratiskt samhälle.

I *motionerna I: 359* och *II: 445* har, såvitt här är i fråga, anförts bland annat följande.

Enligt den liberala grundsyn som åt var och en vill ge en likvärdig chans att göra det mest möjliga av sitt liv framstår det som ytterst angeläget att varje ung människa, oberoende av ekonomiska resurser, socialt ursprung eller bostadsort ges tillfälle till en utbildning som är anpassad efter vars och ens individuella anlag och intressen. Alltjämt kvarstående hinder därför bör så långt möjligt undanröjas. En enhetlig uppbyggd grundskola, syftande till att ge en allmänt medborgerlig utbildning, utgör ett av de

grundläggande instrumenten för dessa strävanden. Därutöver erfordras en utbyggnad av den studiehjälp i olika former som syftar till att särskilt åt barnen från glesbygderna och från mindre välsituerade hem ge möjlighet till utbildning. Utöver de individuella rättviseskäl som motiverar åtgärder av detta slag bör dessa också ses som ett led i den förstärkning av familjepolitiken som f. n. är aktuell. En minskad ekonomisk belastning på familjerna för barnens studiekostnader kan sålunda anses starkt motiverad. Härutöver bör i detta sammanhang uppmärksammas samhällets växande behov av utbildad arbetskraft, resultatet av nyligen redovisade undersökningar om begävningsreserven samt den tillgång som de växande ungdomskullarna utgör.

Som grund för det nuvarande stödet till studerande vid universitet och högskolor ligger de förslag av studentsociala utredningen som behandlades av riksdagen 1950. Det sålunda tillämpade systemet bygger på en kombination av stipendier och studielån, vilket skulle garantera, att studenter som är i behov av ekonomiskt stöd under studietiden kan beredas erforderlig hjälp, utan att det egna ansvaret för studierna och den individuella friheten under studieåren behöver beskäras. För att stödet skall få tillräcklig effekt förutsättes dock att erforderliga resurser står till förfogande för beviljandet av räntefria studielån samt att stipendieringen får en tillräcklig omfattning.

Det utrymme för beviljandet av räntefria studielån, som det av oss förordade anslaget skulle medge, utgör ingalunda någon övre gräns för vad som kan anses berättigat i fråga om denna stödform. Åtskilliga förhållanden medverkar till att dessa lån utgör en stödform, som starkt uppskattas av studenterna och som därför kan få ha särskild betydelse också för en bredare rekrytering av studerande.

Inte minst för de grupper bland de studerande, vilka i behovshänseende ligger obetydligt över behörighetsgränsen för statsstipendium, utgör de räntefria lånen ett värdefullt stöd. Klart är att dessa mellangrupper eljest riskerar att komma i ett sämre läge i jämförelse med kamraterna både bland dem, vilkas föräldrar bidrar till studiefinansieringen, och statsstipendiaterna.

Betydelsen av räntebefrielse som studentsocial stödform har givetvis ökat i samma grad som den allmänna räntenivån stigit. Man vågar anta att räntebetalningarna under studietiden utgör en sådan ekonomisk belastning att den i många fall uppfattas som ett hinder vid valet av studieväg. Särskilt påtagligt blir detta beträffande dem som önskar fortsätta sina studier efter preliminärexamen.

Det är med hänsyn härtill angeläget att den räntefria studiekrediten utbyggs i takt med övriga direkta studentsociala stödåtgärder. Redan nu synes en eftersläpning i fråga om denna låneform ha skett i förhållande till utbyggnaden av stipendiegivningen.

Den förändrade situation som uppstått genom den utbyggda naturastipendieringen och den ökade tillströmningen av studerande synes påkalla en översyn av denna långivning i syfte att bättre anpassa den till denna utveckling. I samband härmed bör även lånebeloppets maximering till 2 500 kronor per år — i särskilda fall 3 000 kronor — omprövas med hänsyn till de ökade levnadsomkostnaderna. Vi vill sålunda förordade att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär en sådan översyn samt framläggande för riksdagen av de förslag den kan föranleda.

Alltsedan studentsociala utredningens förslag (SOU 1948: 42) behandlades vid 1950 års riksdag, har riktmärket för det direkta studentsociala stödet varit, att ca en fjärdedel av de nyinskrivna vid universitet och hög-

skolor borde erhålla statliga naturastipendier. På grundval av en undersökning rörande de studerandes ekonomiska och sociala förhållanden, som 1953 framlades av professor C. E. Quensel, kunde behovet av stipendier för studielämpliga, mindre bemedlade studenter beräknas omfatta 26 procent av de varje år vid universitet och högskolor nyinskrivna.

Ehuru vi ännu ej har erfarenhet av ett stipendiesystem med den omfattning som studentsociala utredningen föreslog, finns det dock anledning att redan nu överväga huruvida detta system kan anses tillräckligt för att ge studerande vid universitet och högskolor erforderlig ekonomisk trygghet. Utredningen var själv medveten om att dess förslag representerade lösningar endast på kort sikt. Utredningens huvudsakliga skäl att ej föreslå stipendiering av mer än en fjärdedel av de studerande var den bristfälliga rekryteringen från socialgrupperna II och III, en omständighet som ju utredningens egna förslag var ägnade att undanröja. Utredningen anförde synpunkter som tydde på en betydligt mer radikal principuppfattning än den som kom till uttryck i dess konkreta förslag. Då dessa, t. ex. beträffande stipendietidens längd, motiverades med sparsamhetssynpunkter, är det tydligt att skäl finns att ta upp dem till omprövning så snart ekonomiska möjligheter erbjuder sig.

Om studentsociala utredningen sålunda ej själv uppfattade sina förslag som lösningar på längre sikt, var detta ännu mindre fallet med studenterna, vilka saken närmast angick. SFS skrev om utredningen i sitt remissutlåtande att den borde uppfattas »som förslag till en studentsocial försöksverksamhet på relativt kort sikt». Man tillade: »Först sedan erfarenhet av denna försöksverksamhet vunnits, bör avgörande träffas, efter vilka riktlinjer de studentsociala stödåtgärderna för framtiden skall uppbyggas.»

Såsom ovan påpekats har de medel som hittills ställts till de studerandes förfogande i form av statsstipendier ej förmått förhindra en ökad skuldsättning i berörda årgångar. Detta framgår klart av en undersökning som gjorts vid Uppsala universitet. Av de år 1953 nyinskrivna studenterna lånade 24,5 procent mer än 1 000 kronor för sitt första studieår, medan motsvarande procental för de nyinskrivna höstterminerna 1954 och 1955 vuxit till 28,1 procent respektive 32,4 procent. En uppfattning om stipendiebehovet ger också undersökningen, av vilken framgår, att antalet statsstipendier sammanlagt med antalet icke-stipendier med tillfredsställande studielämplighet för visst år upptagit lån på minst 2 000 kronor, d. v. s. en summa som ungefär motsvarar värdet av ett naturastipendium. Därvid framgår, att av de tre årgångar som inskrevs 1953, 1954 och 1955 resp. 21,4 procent, 26,4 procent och 32,0 procent av studenterna innehade stipendium eller lånade minst 2 000 kronor för sitt första studieår. Dessa uppgifter synes ge vid handen att stipendiering av en fjärdedel av de studerande är otillräcklig, om syftet är att väsentligt minska behovet av studieskuldsättning. Därtill är att märka att stipendieringen endast gäller halva studietiden.

Om studieskuldsättningen ej avsevärt avtagit, då den eftersträfvade 26-procentiga stipendieringen slutligt uppnåtts, finns det anledning antaga att den väsentliga orsaken härtill ligger dels i att bidragsförmågan hos anhöriga är mindre än man tidigare antagit, dels i att studiekostnaderna väsentligt stigit. Åtskilligt tyder tyvärr på att den väntade minskningen i studieskuldsättningen uteblir. Då statistiska centralbyrån nu, efter träffad överenskommelse med SFS, börjat en undersökning om »universitets- och högskolestuderandes sociala ursprung och ekonomiska förhållanden» kan man räkna med att få dessa förhållanden ingående belysta. Resultaten av denna utredning bör enligt vår mening läggas till grund för den omprövning av det direkta studentsociala stödet, som man redan på 1940-talet förutsåg.

Vid en sådan översyn bör frågan om stipendieringens omfattning i fråga om både andelen studenter som bör kunna påräkna stipendium och stipendieringens längd i förhållande till studietiden omprövas.

Dessutom vill vi peka på några förbättringar som oavsett den nyssnämnda undersökningens resultat bör genomföras så snart resurserna tillåter. Enligt nuvarande bestämmelser kan stipendium ej första gången sökas efter de första studieåren. Denna bestämmelse ter sig onödigt rigorös, då stipendiebehovet kan vara lika stort eller större, sedan ett par år av studietiden gått. Ett förslag av studentsociala utredningen, som på grund av kostnadsskäl skjutits åt sidan, var, att naturastipendierna skulle kompletteras med kontanttillägg på 400 kronor per år. Med nuvarande penningvärde vore ett högre belopp skäligt.

Då fråga är om det direkta studentsociala stödets konstruktion på längre sikt, är det väsentliga att man på ett tidigt stadium klart formulerar från vilka grundsatser man utgår. Den i den offentliga diskussionen ofta omtalade risken, att stipendierna kommer att beröva de studerande deras frihet i olika hänseenden, kan bli en realitet om stipendiesystemet utbyggs efter oenhetliga, illa genomtänkta linjer. Så kan framför allt bli fallet, om man inrättar stipendier tillgängliga endast för studerande vid studieriktningar, dit rekryteringen på grund av mer eller mindre tillfälliga underskott på arbetsmarknaden bör stimuleras. Över huvud taget gäller att risken för inskränkningar i det fria studie- och yrkesvalet mera sammanhänger med utformningen av stödåtgärderna än med deras rent kvantitativa omfattning, något som i diskussionen ej alltid uppmärksammats.

I *motionen I: 119* har, såvitt här är i fråga, anförts bland annat följande.

I både Danmark, Finland, Norge och Sverige anges den räntefria statliga långivningen utgöra huvudformen för studiestöd. Man har i alla dessa länder i och för sig goda erfarenheter av det tillämpade systemet i så måtto, att staten icke blivit sviken som långgivare. Pengarna ha återbetalats. Vad som i sammanhanget emellertid icke efterforskats är, vad dessa låneamorteringar inneburit i form av möda och försakelser, försenade äktenskap med uteblivna barnafödelse, hämmade utvecklingsmöjligheter i ett påbörjat yrkesarbete, förminskat livsmod och dämpad initiativkraft. Under sådana omständigheter kännetecknas det statliga intresset för utbildningsproblemet av en halvhet, som bortser från eller icke ser till de skadeverkningar, som likaledes vidlåda systemet.

I ett danskt aktstycke beröres ett problem, som även hos oss uppmärksammats i dessa sammanhang. I ett av ungdomskommissionens delbetänkanden, *Ungdommens adgang til den højere uddannelse I. Gymnasiet (1949)*, redogöres för en undersökning om gymnasieelevernas fördelning på socialgrupper, vilken visade, att största delen av gymnasieeleverna kom från de ekonomiskt bäst ställda delarna av befolkningen. Det påpekades, att barn ur, som vi säga, socialgrupp I hade sex gånger så stor utsikt till att få gå i gymnasium som bönder, fiskare, yrkesutbildade eller icke yrkesutbildade arbetare, hänförda till lägre socialgrupper. Nu är emellertid, som den danska ungdomskommissionen påpekade, denna fördelning icke allena resultatet av olika ekonomiska möjligheter redan därför att en akademisk utbildning i våra dagar ingalunda är liktydig med särskilt goda ekonomiska möjligheter för att låta barnen få en högre utbildning. Också tradition och miljö och en viss omvärdering av den akademiska utbildningens anseende och betydelse för socialt och ekonomiskt avancemang utgöra betydande orsak till olikheten mellan de olika befolkningsgruppernas andel i tillgången till gymnasiet. Likväl måste föräldrarnas olika ekonomiska förhållanden alltjämt

antagas vara den viktigaste orsaken till den olika fördelningen av gymnasieeleverna och samtidigt den av de reglerande faktorerna, som det bör vara försvarligt att närmast angripa.

Under sådana förhållanden böra de hos oss i Sverige redan vidtagna åtgärderna med inriktning dels på läroverksungdomens eller motsvarande elevers studiegång, dels på de studerandes vid universitet och högskolor förhållanden anses riktiga och ändamålsenliga. Vi slå här fast, att de hittills varit av social natur och inriktning, syftat till att få fram de lägre socialgruppernas ungdom till fortsatt högre utbildning. Mot denna tanke finna vi ingenting att invända. Systemet bör behållas och det är i och för sig glädjande, att det kunnat fullföljas i den utsträckning, som redan från början på grundval av förslagen från den studentsociala utredningen avsetts.

Det märkliga är emellertid, att det engelska studiehjälpsystemet uppbäres av även andra principiella tankegångar än de här närmast nämnda. Studiestödet inskränkes icke till de ekonomiskt svagast ställda för att upphöra vid en tämligen lågt satt gräns. Man har eftersträvat att få studiehjälpen spridd över i första hand hela den ekonomiska medelklassen. Därigenom förtagas de engelska åtgärderna karaktären av socialhjälp. De dikteras vidare av den uppfattningen, att det är ett förstahands statsintresse att ge detta stöd åt barnfamiljerna över huvud taget. Den ekonomiska medelklassen är i dagens läge hårt skattetyngd och äger icke som i större utsträckning tidigare möjlighet att bekosta sina barns utbildning. Stödet till barnfamiljerna har därför i England delvis fått denna form. Det är emellertid uppenbart, att denna rättvisesynpunkt i dessa sammanhang även kombinerats med andra tidsförhållanden, nämligen önskemålet att så mycket som möjligt öka antalet av dem, som, sedan deras lämplighet härför konstaterats, böra söka sig till yrken med högre utbildning som primär förutsättning. Det är utblicken mot en alltmera tekniskt betonad framtid, som lett till dylika slutsatser och motiverat den under de senaste åren starkt utbyggda stipendieverksamheten.

Om det förhåller sig så, att en studerandes vid universitet och högskolor enda möjlighet att erhålla ett naturstipendium — hans betyg i studentexamen må vara än så lysande — består däri, att han kan uppvisa en föräldrainskomst på något över 10 000 kr. taxerad inkomst (beroende på anslaget årliga storhet kan detta belopp under vissa förutsättningar förskjutas något uppåt) innebär detta, att hela den ekonomiska medelklassen, till vilken i dag stora delar av bl. a. industriarbetarklassen hör liksom tjänstemän och lantbrukare med medelstora jordbruk, utestänges. Den hänvisas i de flesta fall på grund av det nuvarande skattetrycket att låta sina barn lånevägen täcka sina studiekostnader med de följder, som vi här redan antytt. En lösning av denna natur kan i varje händelse icke anses idealisk för denna medelklass. Den innebär även ur statens, ur samhällets synpunkt en högst tvivelaktig konklusion i det föreliggande läget, vilket illustrerar det klart önskvärda i att få hjärnorna aktiverade med det gemensamma bästa som mål. Det är naturligtvis härvidlag å ena sidan rätt och riktigt att satsa på socialt betonade stipendier, avsedda för de lägsta inkomstgrupperna, men å andra sidan även försvarligt att under trycket av nu gällande skattesatser vidga stipendiedemokratien till att verkligen, i princip, omfatta hela folket. Det nuvarande läget kan drastiskt illustreras därav, att en studerande med under AB (3,8 i en betygsskala på 7 som maximum) i genomsnitt på sitt studentbetyg och med en föräldrainskomst på omkring 10 000 kr. om året åter gratis på studentrestaurangens dyrare avdelning, en förmån, som hans stipendium ger honom, under det att en studerande med vida högre

vitsord i sin examen men med en föräldrainkomst på omkring 15 000 kr. om året äter på studentrestaurangens billigare avdelning samt på skuld och lån. Tidsutvecklingen har frambragt så många nya faktorer angående den ekonomiska medelklassens allmänna läge, att vissa omprövningar böra göras.

Statsutskottet har i vederbörlig ordning inhämtat yttranden av statskontoret, studiehjälpnämnden och garantilänenämnden som även hört statsstipendienämnderna.

Yttranden över motionerna I: 19 och II: 14

Yttranden över dessa motioner ha avgivits av statskontoret (11/3 1957), studiehjälpnämnden och garantilänenämnden.

Statskontoret har anfört följande.

Till en början må framhållas, att en kartläggning av behov och önskemål beträffande studiesociala åtgärder nyligen företagits av 1954 års familjeutredning, varefter konkreta förslag framlagts av 1956 års familjeberedning, vilka — i den mån de icke beaktats i 1957 års statsverksproposition — avsetts att tjäna som riktlinjer för den framtida politiken på området (jfr prop. 1/VIII s. 531—535). Vid budgetavvägningen har det endast befunnits möjligt att genomföra vissa av familjeberedningens förslag. Redan av statsfinansiella skäl lärers därför ett införande av studielön eller en utbyggnad av systemet med generella grundstipendier för närvarande knappast kunna övervägas.

Statskontoret vill vidare erinra, att den vid 1955 års riksdag väckta, med förevarande till stor del likartade motionen (II: 113) angående demokratisering av den högre undervisningen m. m. icke föranlett någon riksdagens åtgärd.

Mot bakgrunden av det ovan angivna och under hänvisning jämväl till vad statskontoret anfört i sitt denna dag avgivna utlåtande över motioner om ökade anslag till det studentsociala stödet samt om en översyn av detta och dess effekt får ämbetsverket föreslå, att förevarande motioner icke föranleda någon riksdagens åtgärd.

Det av statskontoret återopade utlåtandet redovisas nedan i sitt sammanhang.

Studiehjälpnämnden har avgivit följande yttrande.

I motionerna föreslås en snabbutredning om införande av studielön eller motsvarande generella stipendier från och med gymnasiet. Beloppen anses böra vara sådana, att de garanterar livsuppehållet och studiekostnaderna under studietiden för dem som styrkt sin studielämplighet. Det har inte avgivits, hur studielämpligheten skall styrkas, men av motionärernas argumentering torde kunna dragas den slutsatsen, att de anse lämpligheten styrkt, när elev godkänts för intagning i högre läroanstalt.

I begreppet »studielön eller motsvarande generella stipendier» ligger att beloppet skall vara lika för alla och att behovsprövning icke skall ske. För att bli ett fullgott ekonomiskt stöd åt elever från helt obemedlade hem måste beloppet sättas högt. Annars fyller stipendierna ej den uppgift, som är avsedd, nämligen att göra studier i högre läroanstalter möjliga och lockande för ungdom ur ekonomiskt svagt ställda familjer. När nu samma höga belopp skulle tillkomma alla elever blir kostnaderna så avsevärda, att de av statsfinansiella skäl säkert icke skulle accepteras. Skall stipendiet ga-

rantera livsuppehållet och studiekostnaderna under studietiden för en helt medellös elev kan det knappast sättas lägre än 300 kronor för månad eller 2 700 kronor för läsår om 9 månader. I gymnasierna undervisas läsåret 1957/58 omkring 40 000 elever och stipendiesumman för gymnasisterna skulle då röra sig omkring 1 000 000 kronor. Vid en utbyggnad av gymnasierna bleve kostnaderna än högre. Även inom den studentsociala verksamheten skulle högst betydande kostnadsökningar uppkomma genom generella stipendier. Avstår man från tanken på att stipendiet skall ge täckning för obemedlad elevs levnads- och studiekostnader och sänker stipendierna till belopp, som anses kunna rymmas inom statsbudgeten, försämras det ekonomiska stödet för dem, som bäst behöver det, och samtidigt försvinner stipendiernas möjlighet att stimulera studiebegåvade och meddellösa till högre studier. Generella stipendier till gymnasiets elever skulle vidare otvivelaktigt framtvinga samma stipendier åt elever i samma åldrar i andra läroanstalter, exempelvis vid tekniska och andra fackutbildningsanstalter och i yrkesskolorna. Studiehjälpen är ju i princip enhetlig för olika slag av utbildningsanstalter. Statsverkets kostnader stegrades då ytterligare med icke obetydliga summor. Vid ställningstagande till studiehjälpens utformning och omfattning bör man vidare icke bortse från den automatiska stegringen av redan beslutad studiehjälp, som icke berörs av frågan om generella stipendier åt gymnasister och därmed likställda elever. Det gäller studiehjälpen åt eleverna i enhetsskolan. I sin utredning om införande av behovsprövade stipendier i enhetsskolan har nämnden beräknat, att denna studiehjälp kommer att årligen uppgå till omkring 60 000 000 kronor, då enhetsskolan på 60-talet blivit fullt genomförd. Slutligen torde böra beaktas, att i motionerna icke berörts frågan om studiebidrag för de gymnasister, som har speciella utgifter för sin utbildning såsom för inackorering, resor och måltider på skolorten. Det kan ju inte vara rättvist att dessa bidrag skulle slopas, antingen borde de inarbetas i de generella stipendierna för elever från landsbygden med därav följande kraftig ökning av dessas belopp eller behållas vid sidan av stipendierna. Då studiebidragen visat sig vara en starkt bidragande orsak till stegringen av elevantalet i läroverken och därför automatiskt öka, innebär även denna form av studiehjälp, som uppgår till omkring 75 % av studiehjälpen åt läroverkens elever, en högst betydande kostnad, som måste beaktas, då den samfällda studiehjälpen debatteras.

Både av principiella och statsfinansiella skäl finner sig nämnden sålunda böra bestämt taga avstånd från tanken att införa generella stipendier i gymnasiet. Enligt nämndens mening bör det ekonomiska stödet åt den studerande ungdomen i stället anpassas efter rådande sociala och ekonomiska förhållanden och i första hand syfta till att i görligaste mån avlägsna de studiekostnader, som åvila flertalet obemedlade och mindre bemedlade föräldrar med söner och döttrar i högre läroanstalter. Stödet skall med andra ord sättas in, där behovet av stöd finnes, och differentieras med hänsyn till behovet. Om denna grundprincip följes, kan stödet göras fullt effektivt för de helt obemedlade, vilket långt ifrån är säkert genom generella stipendier. Den efter ovannämnda princip uppbyggda nuvarande studiehjälpen bör därför successivt utbyggas till allt större effektivitet så långt statsfinansiella skäl det medgiva.

Det bör i detta sammanhang påpekas, att en icke oväsentlig utveckling redan skett sedan studiehjälpsverksamheten år 1945 började vid läroverken. Anslaget till stipendier, som budgetåret 1945/46 var 1 900 000 kronor, är i riksstaten 1956/57 upptaget till 20 200 000 kronor. Nämndens förslag för budgetåret 1957/58 var 25 600 000 kronor. Enligt riksdagens beslut år

1945 var högsta beloppet för läsår 800 kronor, enligt nu för riksdagen framlagt förslag kan det bli 1 575 kronor, vartill dessutom kan komma bidrag till längre resor från hemmet till skolorten. En fortsatt utveckling av studiehjälpen efter i huvudsak nu gällande grunder är enligt nämndens mening avgjort att föredraga framför införandet av generella stipendier, och nämnden avstyrker därför den i motionerna föreslagna snabbutredningen.

Garantilänenämnden, vars utlåtande omfattar även övriga föreliggande motioner, har i likhet med statsstipendienämnderna begränsat sig till de frågor, som gälla de direkta stödåtgärderna — stipendier och lån — vid universitet och högskolor. I sitt yttrande anför nämnden följande.

I samtliga remitterade motioner yrkas på viss översyn eller utredning beträffande det statliga studiestödet.

Den nuvarande utformningen av detta stöd på universitets- och högskolestadiet har senast varit föremål för utredning inom den s. k. studentsociala utredningen, vilken i sitt betänkande (SOU 1948: 42) föreslog en utbyggnad av det direkta stödet i form av en kombination av statliga naturastipendier och studielån. Vid 1950 års riksdag fattades principbeslut i enlighet med studentsociala utredningens förslag, men av statsfinansiella skäl inskränkte man sig år 1950 huvudsakligen till att införa statlig kreditgaranti för studielån. Därefter har en successiv utvidgning av de statliga insatserna på detta område skett. Genom beslut av 1953 års riksdag vidgades naturastipendieringen till att omfatta samtliga akademiska läroanstalter utom de under nionde huvudtiteln, vid vilka kontantstipendier av motsvarande storlek i stället utgår. Vid ett bifall till förslaget i årets statsverksproposition skulle studentsociala utredningens målsättning slutligen realiseras för den grupp, som erhåller nytt stipendium för 1957/58. Antalet *nya* stipendier har nämligen beräknats till ett antal motsvarande 26 procent av antalet nyinskrivna vid ifrågakvarande läroanstalter.

Läget under läsåret 1956/57 beträffande det direkta studentsociala stödet kan i stora drag anges så att i naturastipendier utgår ca 4,4 milj. kronor, i kontantstipendier vid jordbrukshuvudtitelns högskolor ca 140 000 kronor, i räntefria studielån ur statens lånefond för universitetsstudier ca 7 milj. kronor och i studielån med statlig kreditgaranti i banker och övriga kreditinrättningar 16—17 milj. kronor. Från statens sida erbjödes dessutom akademikerna och med dem jämställda grupper, såsom folkskollärare, musiklärare m. fl. möjligheten att efter avlagd examen erhålla statlig kreditgaranti även för privata studielån. Under budgetåret 1955/56 beviljade garantilänenämnden dylik kreditgaranti för sammanlagt ca 5 milj. kronor utöver de ca 6 milj. kronor, som ifrågakvarande låntagare redan under studietiden erhållit i statlig kreditgaranti.

I samtliga de remitterade motionerna har nu, ehuru med delvis skilda motiveringar, framförts förslag om en utredning och översyn av principerna för bl. a. det direkta studentsociala stödet i form av statliga stipendier och lån. I motionen II: 14 framföres den av studentsociala utredningen avvisade tanken på studielån. I de likalydande motionerna I: 190 och II: 81 uttalas, att tiden nu synes vara inne att på grundval av en bedömning av samhällets behov av utbildad arbetskraft på skilda områden göra en samlad översyn över olika direkta stödåtgärder och därvid uppmärksamma bl. a. deras effektivitet för att utjämna barnkostnaderna och för att främja rekryteringen till utbildningsanstalterna. Motionen I: 119 siktar till en höjning av de ekonomiska behovsgränserna för erhållande av naturastipendium. I

de likalydande motionerna I: 359 och II: 445 förordas bl. a. en översyn beträffande stipendieringens omfattning, både i fråga om andelen studenter, som bör kunna påräkna stipendium, och stipendieringens längd i förhållande till studietiden.

Garantilånenämnden vill i detta sammanhang även fästa uppmärksamheten på den betydande ökning i antalet högskolestuderande man enligt 1955 års universitetsutredning har att räkna med under det närmaste decenniet. Härigenom aktualiseras exempelvis frågan, huruvida fördelarna med naturformen för stipendieringen fortfarande uppväger det administrativa merarbetet jämfört med kontantstipendier.

Under hänvisning till det anförda vill garantilånenämnden tillstyrka, att en utredning beträffande formerna för det direkta statliga stödet till de högskolestuderande snarast igångsättes.

En eventuell utredning får dock icke medföra, att anslagen till nu existerande stödåtgärder hålles tillbaka med hänvisning till utredningsarbetet. Tvärtom synes det garantilånenämnden oundgängligt, att de successiva anslagsförstärkningar företages, som kan komma att erfordras med anledning av studentantalets ökning eller eljest föreliggande omständigheter.

Garantilånenämnden får vidare understryka, att den anser det vara av största vikt, att en eventuell utredning tar hänsyn till de förslag, som framlagts eller kommer att framläggas i skattefrågor, och utformar sina förslag så, att stödåtgärder och skatteregler samordnas. Dock bör givetvis icke genomförandet av de nu föreliggande respektive förväntade förslagen från 1950 års skattelagssakkunniga om rätt till skatteavdrag för studieunderstöd och för amortering av studieskulder härigenom fördröjas.

Beträffande formen för den föreslagna utredningen vill garantilånenämnden anförda, att den kan företagas antingen av särskilda av Kungl. Maj:ts tillkallade sakkunniga eller också inom garantilånenämnden, som därvid bör erhålla möjlighet att för ändamålet adjungera erforderlig expertis från främst statsstipendienämnderna och studentorganisationerna.

Statsstipendienämnden i Uppsala har anfört följande.

Statsstipendienämnden har i sina årliga petitaframställningar pekat på den enligt nämndens mening alltför omfattande *studieskultsättningen*. Nämnden har härvid kunnat hänvisa till sin särskilt under de senaste åren samlade erfarenhet från behandlingen av de nu 2 000 å 3 000 årligen ingivna ansökningarna om räntefria och statsgaranterade studielån. Den av statsstipendienämnden förmedlade studiekrediten har sålunda, räknad per vid universitetet och lantbrukshögskolan närvarande aktivt studerande, mellan läsåren 1953/54 och 1955/56 stigit med 15,6 % på två år, under vilka anslagen till statliga stipendier ökats ej oväsentligt.

Nämnden har även understrukit att studieskultsättningen är ojämnt fördelad. Många studenter torde vara helt eller endast obetydligt skuldsatta vid examens avläggande, medan å andra sidan skuldsummor (exkl. skulder till föräldrar) på 20 000 å 30 000 kr. för en nybliven fil. mag. eller jur. kand. numera icke är ovanliga.

Statsstipendienämnden har rik erfarenhet av den ekonomiska och icke minst psykiska press, som studieskultsättningen för med sig, och nämnden vill begagna detta tillfälle att ånyo och med all kraft understryka behovet av snara och omfattande åtgärder från det allmännas sida i syfte att råda bot för en alltför omfattande studieskultsättnings skadeverkningar.

Med denna bedömning är det naturligt, att statsstipendienämnden, liksom motionärerna, hyser tvekan huruvida den i årets statsverksproposition angivna målsättningen för en utbyggnad av det statliga stipendiesystemet (nä-

turastipendium åt var fjärde nyinskriven student) verkligen kommer att visa sig var till fyllest.

Vad som på detta område erfordras, är enligt statsstipendienämndens uppfattning en rad åtgärder i syfte dels att hålla studieskuldsättningen inom rimliga gränser, dels att lätta skuldbördan för de hårdast skuldsatta. Genom att i skattehänseende jämställa periodiskt understöd till studerande med annat periodiskt understöd och framför allt genom en utökad stipendiering skulle man kunna radikalt minska studieskuldsättningen. Genom ökad tillgång på räntefri studiekredit och genom införande av avdragsrätt vid taxering för amortering av studieskulder skulle man vidare kunna avsevärt lätta det ekonomiska trycket för dem som ändå skulle vara tvungna till studieskuldsättning. Därutöver synes enligt nämndens mening allvarligt böra övervägas former för särskilt stöd åt sådana universitets- och högskolestuderande som redan under studietiden bildar familj. Det är nämligen enligt nämndens erfarenhet inom denna grupp man finner de allvarligaste fallen av orimlig studieskuldsättning.

Av det sagda torde framgå, att statsstipendienämnden i likhet med motionärerna anser det angeläget att målsättningen för det allmännas ekonomiska stöd åt universitets- och högskolestuderande icke låses vid den ursprungligen av studentsociala utredningen föreslagna stipendieringen av var fjärde nyinskriven student. Tvärtom synes studenternas ekonomiska förhållanden böra göras till föremål för ingående undersökningar, särskilt i syfte att utröna inom vilka kategorier studieskuldsättningen är svårast, och med vilka åtgärder man snabbast kan komma till rätta med densamma. En sådan undersökning har — enligt vad statsstipendienämnden har sig bekant — nyligen igångsatts av statistiska centralbyrån i samarbete med Sveriges Förenade Studentkårer, och nämnden vågar räkna med att man, då resultaten av denna undersökning föreligger, skall ha ett mycket värdefullt material då det gäller att bedöma huruvida de hittills vidtagna studentsociala stödåtgärderna är tillräckliga för här angivna syften.

I naturastipendierna samt i den räntefria och den statsgaranterade studiekrediten synes man emellertid enligt statsstipendienämndens mening ha funnit lämpliga medel för studentsociala stödåtgärder från det allmännas sida. Nämnden ställer sig därför något tveksam till den i motionerna framförda tanken på en allmän omprövning av den studentsociala politikens både mål och medel, och nämnden vill allvarligt ifrågasätta, huruvida de vinster som därigenom skulle stå att hämta verkligen står i rimlig proportion till den tidsutdräkt som dylika utredningar erfarenhetsmässigt lätt medför och som i detta fall kan riskeras även för en lösning av de två ovannämnda frågor på skattelagstiftningens område, vilka vardera under loppet av de senaste tio åren redan varit föremål för utredningar inom två särskilda statliga kommittéer. — Emellertid skulle statsstipendienämnden här vilja göra undantag för ett problemkomplex, nämligen studentfamiljernas ekonomiska situation och möjligheterna att förbättra den. Här anser statsstipendienämnden bestämt, att en särskild utredning är av behovet påkallad.

Statsstipendienämnden i Lund har anfört följande.

Förslagen i motion I: 119 synes innebära införande av ett nytt slags stipendium. Ett visst antal stipendier skulle utlämnas till fri lävlan mellan elever, som nått de bästa studieresultaten i studentexamen utan hänsyn till den ekonomiska belägenheten i annan mån än att den övre gränsen för erhållande av dylikt stipendium borde i inkomstavseende kunna sättas till trettiofem tusen kronor att taxera till statlig inkomstskatt samt den undre gränsen vid den siffra, som berättigar till att erhålla de nu utgående naturasti-

pendierna. Statsstipendienämnden, som anser att en förskjutning beträffande gränsen i inkomstavseende bör ske genom betydande höjning av anslagen till naturastipendier, avstyrker de i motionen framförda förslagen.

Det i motion II: 81 framförda yrkandet syftar till översyn av och avvägning mellan olika studiesociala — icke studentsociala — åtgärder. Härmed avses en mångfald frågor: från skolmåltider till matsalar till studerande, det gäller att ordna hälsovården och tillgodose behovet av fritids- och samlingslokaler, förbättrade möjligheter till vidareutbildning för olika kategorier av yrkesverksamma etc.

Statsstipendienämnden förmenar, att frågan om en betydande utökning och förbättring av stödåtgärderna för de studerande vid universitet och högskolor är i så trängande behov av en snabb lösning, att den icke i dagens läge kan utredas i samband med hela det av motionärerna berörda vittomfattande problemkomplexet.

I motion II: 14 hemställs om en utredning om införande av studielön eller motsvarande generella stipendier. Även vid ett bifall till Kungl. Maj:ts proposition kommer endast cirka 25 % av de nyinskrivna vid berörda läroanstalter att kunna erhålla naturastipendier. Statsstipendienämnden anser i princip att studerande vid universitet och högskolor, som styrkt sin studielämplighet, utan behovsprövning borde tilldelas naturastipendier.

Statsstipendienämnden i Göteborg har anfört följande.

Motionerna II: 14 och I: 19 äro mycket allmänt hållna och beröra till största delen problem, som torde ligga utanför statsstipendienämndernas verksamhetsområde. Den utredning, som begäres i motionerna, synes avse spörsmål, som varit under debatt i samband med prövning av flertalet anslagsfrågor avseende studiehjälp av olika slag.

Motionen I: 119 anknyter direkt till det i årets statsverksproposition framlagda förslaget om anslag till naturastipendier åt studerande vid universitetet m. fl. läroanstalter. Den i motionen lämnade redogörelsen för gällande stödformer åt studerande såväl i Sverige som i de övriga nordiska länderna samt England visar de svårigheter, som förefinnas att inom en given kostnadsram finna en rättvisande avvägning mellan kompetenskraven i fråga om studiebegåvning och ekonomi. Med den utveckling studiekostnaderna genomgått måste det, såsom motionären visat, framstå såsom en nödvändighet, att även studerande, vars föräldrar äro att hänföra till mellangrupperna av inkomsttagare, erhålla statligt bidrag till sina studiekostnader. Även om en lämplig form för sådant statligt stöd kan — på sätt 1950 års skattelags-sakkunniga i ett nyligen framlagt förslag förordat — vinnas skattevägen, d. v. s. genom föräldrarnas rätt till avdrag å taxeringen för lämnade studiebidrag till sina barn, torde dock för effektiv hjälp även krävas en utvidgning av den direkta statliga bidragsgivningen. Samordnandet av dessa båda stödformer synes vara en lämplig uppgift för den i motionen föreslagna utredningen. I avvaktan på resultatet av sådan utredning synes motionärens förslag om inrättandet av ett visst antal icke behovsprövade naturastipendier vara värt beaktande.

Förslaget om utredning och översyn av de olika studentsociala stödformerna synes från de i motionerna I: 359 och II: 445 givna utgångspunkterna vara välbetänkt. En översyn och avvägning mellan olika studentsociala åtgärder kan även tillstyrkas ur de synpunkter, som komma till uttryck i motionerna II: 81 och I: 190. Mot argumenteringen i nämnda motioner synes dock kunna anföras, att vid beräkningen av kostnaderna för studiehjälpen i form av avdragsrätt vid taxeringen för studiebidrag hänsyn icke ägnats den värdefulla form av sparande, som ligger i att en stor del av inkomsten användes för barnens studier.

Statsstipendienämnden i Stockholm har anfört följande.

Studentsociala utredningen betraktade sitt förslag till åtgärder för det direkta studentsociala stödet som en första etapp i ett förverkligande av ett studentsocialt program. Detta har ytterligare understrukits av Sveriges Förenade Studentkårer i sitt remissvar över sagda utredningsförslag. Den av studentsociala utredningen begagnade metoden att få fram behovet av stipendiering har sedermera kompletterats av professor C. E. Quensels undersökning 1953 varvid behovet av stipendier beräknades omfatta 26 % av de varje år vid universitet och högskolor nyinskrivna studenterna, vilka vore att betrakta såsom obemedlade eller mindre bemedlade. Statsstipendienämnden vill understryka, att vid de tidpunkter dessa utredningar gjordes, det statliga studiestödet i gymnasierna ännu icke hade hunnit att i nämnvärd grad påverka rekryteringen till de högre studierna. Vidare har under senare tid från allt flera håll framförts önskemål om ett starkt utbyggt stipendiestöd för akademiska studier. Den av studentsociala utredningen avvisade tanken på studielön har, förutom i motion nr 14, gång på gång gjort sig påmind. Ett stigande intresse för studenternas ekonomiska problem visar sig också i de förslag om rätt till avdrag för periodiskt understöd till studerande som framlagts av skattelagssakkunniga samt den av riksdagen vid flera tillfällen gjorda efterlysningen av förslaget om avdragsrätt för amortering av studieskulder.

Statsstipendienämnden finner det befogat att man nu, framför allt med hänsyn till att den studentsociala utredningens mål i princip nåtts, tillsätter en utredning för att i sin helhet genomgå de problem som äro förbundna med finansieringen av akademiska studier. Detta är så mycket mer behövt som man enligt 1955 års universitetsutredning har att förvänta en mycket stark ansvällning av de studerande vid de högre läroanstalterna. Statsstipendienämnden vill emellertid understryka att den finner det vara av största vikt att utredningen tager hänsyn till de förslag som framlagts eller komma att framläggas i skattefrågor och utformar sina förslag så, att stödåtgärder och skatteregler samordnas. Dock bör givetvis icke de nu föreliggande förslagen om rätt till avdrag för studieunderstöd och för amortering av studieskulder, vilka statsstipendienämnden finner mycket angelägna, härigenom fördröjas.

Statsstipendienämnden vill således tillstyrka att frågan om det studentsociala stödet utredes och att därvid beaktas de synpunkter som framförts i de remitterade motionerna.

Yttranden över motionerna I:190 och II:81

Yttranden över dessa motioner ha avgivits av statskontoret (6/3 1957), studiehjälpsnämnden och garantilänenämnden, den sistnämnda efter hörande av statsstipendienämnderna.

Statskontoret har anfört följande.

Så nyligen som 1954 tillsattes en kommitté — 1954 års familjeutredning — vilken bl. a. hade att verkställa en inventering och kartläggning av de åtgärder, som från samhällets sida vidtagits i syfte att främja familjebildningen och barnfamiljernas förhållanden. I sitt betänkande Samhället och barnfamiljerna (SOU 1955: 29) har utredningen anvisat olika reformmöjligheter på familjepolitikens område och har därvid även behandlat frågan om studiehjälp från det allmännas sida. 1956 tillkallades inom socialdepartementet en särskild familjeberedning, vilken haft att genomgå de familjepolitiska spörsmål, som aktualiserats av familjeutredningen. Till fullgörande av sitt uppdrag har beredningen under hösten 1956 framlagt ett antal pro-

memorior, däribland en angående statlig studiehjälp, i vilken bl. a. avvägningen mellan generella och behovsprövade stödformer diskuteras. Beredningens olika förslag redovisas i årets statsverksproposition (VIII ht, s. 519 ff). Departementschefen uttalar, att beredningens samlade förslag i dagens läge väl närmast få uppfattas som en målsättning och som riktlinjer för den fortsatta studiehjälpspolitiken, eftersom det ju icke rådde någon tvekan om att redan av statsfinansiella skäl förslagen ingalunda på en gång gå att genomföra.

Sålunda har en kartläggning av behov och önskemål beträffande studiesociala åtgärder nyligen företagits av familjeutredningen, varefter konkreta förslag framlagts av familjeberedningen, vilka — i den mån de icke beaktats i 1957 års statsverksproposition — äro avsedda att tjäna som riktlinjer för den framtida politiken på området. Mot bakgrunden härav synes det icke påkallat att nu ånyo verkställa en översyn av och avvägning mellan olika studiesociala åtgärder. Statskontoret får därför avstyrka bifall till motionerna.

Studiehjälpsnämnden har avgivit följande yttrande.

De överväganden, som yrkas i motionerna, omspänna en mångfald frågor av mycket skiftande natur. De avse ej blott den studentsociala verksamheten och studiehjälpen vid alla slags läroanstalter utanför universitet och högskolor utan även skattelagstiftningsfrågor, bostadsfrågor, kosthållet från skolmåltider till matsalar för studerande, fritids- och samlingslokaler, vidareutbildning av olika kategorier yrkesverksamma m. m. Det är fara värt, att en utredning av denna omfattning, som skulle kräva medverkan av sakkunniga från åtskilliga verksamhetsområden, kunde under den säkerligen icke ringa tid, under vilken den måste pågå, tagas till intäkt för undanskjutande av redan utredda reformförslag och förbättringar av de nu existerande studiesociala åtgärderna. Inom nämndens verksamhetsområde äro exempelvis utökning av stipendiernas och de räntefria studielånens antal och storlek, vilka förbättringar kunna genomföras utan större omgång på grundval av studiehjälpsmyndigheternas samlade erfarenhet, avgjort av större angelägenhetsgrad än en utredning av så vittomfattande och vittsyftande problemkomplex, som i motionerna åsyftas.

Yttranden av *garantilånenämnden* och *statsstipendienämnderna* över nu ifrågasvarande motioner ha redovisats i det föregående.

Yttranden över motionerna I: 359 och II: 445

Yttranden över dessa motioner ha avgivits av statskontoret (11/3 1957) och *garantilånenämnden* och *statsstipendienämnderna*.

Statskontoret har anfört följande.

Vid anmälan av anslagsbehovet för naturastipendier åt studerande vid universiteten m. fl. läroanstalter för nästkommande budgetår har föredragande departementschefen bl. a. framhållit, att tidpunkten nu syntes vara inne att fullfölja den vid 1950 års riksdag beslutade målsättningen för det statliga naturastipendiesystemet (jfr prop. 1957:1/VIII s. 280—281). En ökning av antalet nya stipendier från 22 till 26 procent av antalet inskrivna har i sådant syfte föreslagits. Højningen av ifrågasvarande anslag för nästa budgetår har beräknats till 2,5 miljoner kronor.

Innan närmare erfarenheter vunnits rörande stipendiesystemet efter full utbyggnad av detsamma synes med ändringar av den statliga lånegivningens och stipendieringens utformning böra anstå. I detta sammanhang må också erinras om det av skattelagssakkunniga nyligen framlagda förslaget

till bestämmelser om avdragsrätt för studieunderstöd m. m., vilket är beroende av Kungl. Maj:ts prövning. Statskontoret får vidare framhålla, att den ökning av antalet studerande vid universitet och högskolor — från omkring 20 000 år 1955 till 30 000 i början på 1960-talet — som enligt direktiven till 1955 års universitetsutredning kan emotses, redan med nuvarande utformning av det studentsociala stödet kommer att medföra högst avsevärda automatiska kostnadsökningar för statsverket.

Mot bakgrunden av vad ovan anförts anser statskontoret, att en översyn av det studentsociala stödet och dess effekt icke för närvarande bör övervägas. Ämbetsverket avstyrker alltså bifall till förevarande motioner i ovan berörda avseende.

Yttranden av *garantilänenämnden* och *statsstipendienämnderna* över nu ifrågakvarande motioner ha redovisats i det föregående.

Yttranden över motionen I: 119

Yttranden över denna motion ha avgivits av statskontoret (11/3 1957), studiehjälpsnämnden och garantilänenämnden samt statsstipendienämnderna.

Statskontoret har anfört följande.

Statskontoret vill erinra, att 1956 års familjebereidning framlagt förslag om modifiering av behovsprövningen för erhållande av statlig studiehjälp, vilket önskemål föredragande departementschefen vid anmälan av medelsbehovet för studiebidrag och stipendier vid de allmänna läroverken m. fl. skolor för nästkommande budgetår icke ansett sig kunna biträda. Då det således icke befunnits möjligt att för närvarande genomföra en dylik reform, som avser utbildningen på realskole- och gymnasiestadierna, lär en uppmjukning beträffande villkoren för erhållande av statligt stipendium på högskolestadiet icke heller böra komma i fråga. Med hänsyn härtill och under hänvisning till vad statskontoret anfört i sitt denna dag avgivna utlåtande över motioner om ökade anslag till det studentsociala stödet samt om en översyn av detta och dess effekt får ämbetsverket avstyrka bifall till förevarande motion.

Det av statskontoret åberopade utlåtandet har redovisats i det föregående.

Studiehjälpsnämnden har avgivit följande yttrande.

Motionen avhandlar helt studiehjälpen åt studerande vid universitet och högskolor, d. v. s. ett område, om vilket studiehjälpsnämnden icke har någon erfarenhet. Motionen rör emellertid också ett problem, som har betydelse och aktualitet även inom nämndens verksamhetsområde, nämligen den ekonomiska medelklassens utslutning från de behovsprövade stipendierna. Under senare år skedd inkomstutveckling, sedd i förhållande till penningvärdeförändringen, motiverar utan tvekan att i stipendiekategorierna upptages högre inkomstgrupper, än som nu är möjligt. Den gräns, som nu utgående anslag gör nödvändig, utestänger stora delar av industriarbetarklassen och tjänstemannafamiljerna från att erhålla stipendier för barnens utbildning. En kraftig lyftning av övre inkomstgränsen bör därför rättvisligen ske med därav betingad ökning av stipendieanslagen. Förslag i den riktningen av familjebereidningen har nämnden också tillstyrkt i vad avser det klientel, som tillhör nämndens verksamhetsområde, och finner det naturligt att ändring i positiv riktning sker även inom den student-

sociala verksamheten, så att även studerande ur högre inkomstklasser än de nu stipendieberättigade blir delaktiga av naturastipendier. Motionärens förslag om 300 stipendier till fri tävlan ligger vid sidan om en allmän lyftning av inkomstgränsen men förtjänar att närmare prövas av på det studentsociala området sakkunniga.

Yttranden av *garantilånenämnden* och *statsstipendienämnderna* över nu ifrågakvarande motion ha redovisats i det föregående.

Utskottet

Med anledning av de föreliggande motionerna — samtliga berörande olika studiesociala frågor — får utskottet anföra följande.

I ett den 8 september 1955 avgivet betänkande (SOU 1955: 29) anvisade 1954 års familjeutredning olika reformmöjligheter på familjepolitikens område och behandlade därvid även frågor om studiehjälp från det allmännas sida. Den 2 oktober 1956 framlade familjeberedningen — tillkallad inom socialdepartementet för att biträda vid handläggningen av frågan om samhällets stödåtgärder för barnfamiljerna och därmed sammanhängande spörsmål — en promemoria angående statlig studiehjälp, i huvudsak avseende skolsociala förmåner, varvid bortsågs från stödet åt dem som genomgå utbildning vid universitet och högskolor eller därmed jämförliga undervisningsanstalter. I promemorian framlades en rad alternativ till åtgärder, genom vilka en direkt eller indirekt förbättring av studiehjälpen kunde komma till stånd. Beredningen behandlade såväl tänkbara reformer av generell innebörd som förstärkningar av det behovsprövade stödet.

Efter av Kungl. Maj:t på beredningens förslag grundad framställning i 1957 års åttonde huvudtitel (punkten 223, s. 519 ff) beslöt innevarande års riksdag (jfr statsutskottets utlåtande 1957: 8 punkten 46), att allmänna studiebidrag av barnbidragets storlek skulle införas från och med den 1 januari 1958 för elevgrupperna i 16- och 17-årsåldern ävensom att stipendie-, studiebidrags- och utbildningsbidragsbeloppen skulle likaledes från och med den 1 januari 1958 höjas för elevgrupperna i 18-årsåldern och däröver. I sitt ovannämnda, av riksdagen godkända utlåtande hemställde utskottet i detta sammanhang, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa en översyn av gällande regler för behovsprövningen i samband med stipendieringen.

Genom beslut den 6 juni 1957 har Kungl. Maj:t uppdragit åt studiehjälpsnämnden att verkställa omförmälda översyn samt att till Kungl. Maj:t inkomma med denna utredning och de förslag i ämnet, vartill nämnden kunde finna anledning.

I kungörelse den 15 november 1957 har Kungl. Maj:t meddelat bestämmelser angående allmänt studiebidrag.

På grund av vad sålunda förekommit torde någon ytterligare utredning rörande studiesociala åtgärder för de grupper, som voro föremål för bedö-

mande av 1954 års familjeutredning och 1956 års familjeberedning, för närvarande icke vara påkallad.

Utskottet får vidare erinra om att frågor om skatteavdrag för studieunderstöd m. m. dels redan äro föremål för Kungl. Maj:ts prövning på grundval av därom av skattelagssakkunniga verkställd utredning, dels ock äro under utredning av sagda sakkunniga för att underställas Kungl. Maj:t. På grund härav synes i nu förevarande sammanhang kunna bortses från dessa spörsmål.

Vid 1950 års riksdag fattades, sedan 1946 års utredning om den högre utbildningens demokratisering (studentsociala utredningen) avlämnat förslag i ämnet, principbeslut om riktlinjer för den framtida utformningen av de studentsociala stödåtgärderna, innebärande i fråga om det direkta stödet att detta skulle inriktas på ett utbyggande av statsstipendier (naturastipendier) och studielån i kombination. Naturastipendiesystemet har etappvis utbyggt. Stipendiefrekvensen har sålunda åren 1953—1956 uppgått till respektive 7, 13, 15 och 22 procent av antalet nyinskrivna studerande. Vid anmälan i 1957 års åttonde huvudtitel (punkten 121, s. 274 ff) av anslaget till Gemensamma universitetsändamål: Naturastipendier åt studerande vid universiteten m. fl. läroanstalter framhöll föredragande departementschefen bland annat, att tidpunkten nu syntes vara inne för att fullfölja den vid 1950 års riksdag angivna målsättningen för det statliga naturastipendiesystemet, innebärande att stipendier borde beräknas för 26 procent av totalantalet nyinskrivna vid universiteten m. fl. läroanstalter. I anslutning härtill föreslog Kungl. Maj:t att ovan omförmälda anslag skulle för budgetåret 1957/58 höjas med ett belopp av 2 500 000 kronor.

Riksdagen biföll Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag.

De räntefria studielånen till studerande vid universiteten m. fl. läroanstalter utgå ur statens lånefond för universitetsstudier. För innevarande budgetår har för ändamålet anvisats ett investeringsanslag av 6 000 000 kronor.

Utskottet vill framhålla, att utskottet vid den prövning utskottet ägnat de i motionerna I: 190 och II: 81, I: 359 och II: 445 samt I: 119, sistnämnda tre motioner såvitt här är i fråga, framförda yrkandena funnit att en skyndsam utredning i dagens läge synes påkallad, avseende en översyn av och en avvägning mellan olika studiesociala åtgärder — i första hand lån och stipendier — för de grupper studerande, som icke blivit föremål för bedömande av 1954 års familjeutredning och 1956 års familjeberedning. Med hänsyn till de snabbt växande ungdomskullarna med därav följande krav på ökade automatiska utgifter för studiehjälp från statens sida vill utskottet understryka angelägenheten av att åtgärder vidtagas i syfte att vidmakthålla den nivå beträffande det studentsociala stödet, som numera uppnåtts. Särskilt bör härjämte övervägas att utvidga de studerandes möjligheter till räntefria studielån att omfatta även sådana kategorier i åldersgruppen över 18 år, som icke nu kunna komma i åtnjutande av detta stöd. I övrigt torde vid utredningen böra till närmare omprövning upptagas de

problem på här ifrågavarande områden, som berörts i de ovannämnda motionerna. För uppnående av en önskvärd samordning mellan de olika stödformerna och en samlad överblick över förevarande problemkomplex torde utredningen enligt utskottets mening lämpligen böra verkställas inom ecklesiastikdepartementet med anlitande av härför erforderlig expertis från bland annat garantilånenämnden och studiehjälpsnämnden. Utskottet utgår från att tillfälle kommer att beredas de studerandes egna organisationer att på lämpligt sätt lämna sin medverkan vid utredningens verkställande.

Vidkommande motionerna I: 19 och II: 14, i vilka hemställts om utredning rörande införande av studielön eller motsvarande generella stipendier, får utskottet erinra därom, att enligt beslut av 1955 års riksdag motioner i liknande syfte icke föranlett någon riksdagens åtgärd. Utskottet finner anledning saknas för riksdagen att med anledning av de nu föreliggande motionerna frångå den ståndpunkt riksdagen tidigare intagit i ärendet. Utskottet avstyrker alltså bifall till motionerna I: 19 och II: 14.

Under återopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,

1) att riksdagen må, i anledning av motionerna I: 190 och II: 81, I: 359 och II: 445 samt I: 119, de tre sistnämnda motionerna såvitt här är i fråga, i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning i de avseenden, som av utskottet angivits;

2) att motionerna I: 19 och II: 14 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 10 december 1957

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet ha närvarit

från första kammaren: herrar Gustaf Karlsson, Ohlon, Näsström, Boman, Hesselbom, Ivar Johansson, Einar Persson, Sundelin, Thun, Pålsson, Holmqvist, Rikard Svensson, fröken Ranmark, herrar Söderberg och Arrhén; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Åkerström, Malmberg, Petterson i Degerfors, Persson i Växjö, fröken Elmén, herrar Gustafsson i Stockholm, Widén, Nilsson i Göingegården, fröken Olsson, fröken Karlsson, fru Wallin, herrar Arvidsson, Helén och Svensson i Stenkyrka.